

Η μορφή του ιστορικού κέντρου της Θεσσαλονίκης ως την πυρκαγιά του 1917 ήταν τελείως διαφορετική από τη σημερινή. Η πόλη ήταν αλλού πυκνά και άτακτα δομημένη και αλλού αραιοκατοικημένη. Βασικό στοιχείο της οργάνωσης της ήταν οι γειτονιές, που κύριο γνώρισμά τους είχαν την πληθυσμιακή ομοιογένεια.

3.2 εξέλιξη του αστικού ιστού της Θεσσαλονίκης

Χάρτης της Θεσσαλονίκης 1732

Το 1917 η μεγάλη πυρκαγιά κατέστρεψε όλο σχεδόν το ιστορικό κέντρο της πόλης. Αντιλαμβανόμενη την μεγάλη ευκαιρία που δόθηκε για την πολεοδομική ανασυγκρότηση της, η κυβέρνηση όρισε αμέσως επιτροπή επανασχεδιασμού της με σκοπό να καταστεί η Θεσσαλονίκη ικανή να αναλάβει κυρίαρχο διοικητικό - οικονομικό και πολιτιστικό ρόλο, όχι μόνο στον βορειοελλαδικό χώρο, αλλά και σε ολόκληρη την Βαλκανική την Κεντρική Ευρώπη και την Ανατολική Μεσόγειο.

Το σχέδιο του Ερνέστ Εμπράρ, που ανάλαβε το έργο του επανασχεδιασμού της πόλης, προέβλεπε επαρκή πολεοδομική οργάνωση μιάς αναπτυσσόμενης πόλης, με χώρους πρασίνου, αθλητισμού και ψυχαγωγίας, ενώ έδειχνε απόλυτο σεβασμό στα μνημεία, τουλάχιστον τα Βυζαντινά. Είναι χαρακτηριστικό ότι προέβλεψε και τη θέση της αρχαίας αγοράς και χάραξε στον άξονα της την μεγαλύτερη οδό την οδό Αριστοτέλους με δύο πλατείες στο ύψος της Εγνατίας και της θάλασσας, η οποία είναι και η μόνη που υλοποιήθηκε εξ ολοκλήρου από το φιλόδοξο σχέδιο Εμπράρ.

Το αναθεωρημένο σχέδιο της "πυρκαυστικής ζώνης" της Θεσσαλονίκης 1921

Τις επόμενες δεκαετίες λόγιοι οικονομικοί και κοινωνικοί επέβαλαν την αντιμετώπιση των αρχαιοτήτων ως εμπόδιο για την ικανοποίηση των άμεσων οικιστικών αναγκών της πόλης. Πολιτεία και πολίτες αντιμετώπιζον τις αρχαιότητες ως ανασταλτικό παράγοντα για τον εκσυγχρονισμό της πόλης με αποτέλεσμα την εγκατάλειψη ή και την εξαφάνισή τους. Τις κρίσιμες δεκαετίες του '60 και του '70 με τον ξέφρενο και ανεξέλεγκτο ρυθμό της ανοικοδόμησης καταστρέφεται ουσιαστικά το ιστορικό κέντρο. Τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '60 ανακαλύπτονται δύο μεγάλα κτιριακά συγκροτήματα, που αποτελούν και τους σημαντικότερους αρχαιολογικούς χώρους της πόλης έως σήμερα της Αρχαίας Αγοράς και του Ανακτόρου του Γαλιερίου.

Αεροφωτογραφία του κέντρου της Θεσσαλονίκης (περίοδος 1995-60).

Την δεκαετία του '90 με αφορμή την δημιουργία υπόγειου χώρου στάθμευσης η αρχαιολογική σκαπάνη έφερε στο φως έναν ακόμη αρχαιολογικό χώρο στην Πλατεία Διοικητηρίου με αρχαιότητες διαφόρων χρονικών εποχών.

Παρόλο που από το 1970 και μετά ο τρόπος άσκησης ελέγχου των οικοπέδων έχει βελτιωθεί, χάθηκε οριστικά η δυνατότητα να αναδυθούν στο κέντρο της σύγχρονης πόλης αρχαία οικοδομήματα που θα συνέδεαν οργανικά την παλιά με την καινούργια πόλη, το παρελθόν με το παρόν και το μέλλον.

Ανατολικός Άξονας και πλατεία Ροτόντας
(Μελέτη: Η. Γερόλυμπος, ανάθεση ΟΠΠΕΘ '97)

Η πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα δεν διαγράφεται ευνοϊκότερη για τις ιστορικές πόλεις του ελληνικού χώρου, όπως η Θεσσαλονίκη. Η αντιμετώπιση της ύπαρξης αρχαιοτήτων στο κέντρο της παραμένει η ίδια, αφού ακόμη και σήμερα θεωρούνται από τους περισσότερους σοβαρό εμπόδιο υλοποίησης μεγάλων δημόσιων "κοινωφελών" έργων. Για τα έργα αυτά δεν υπάρχει ενιαία στρατηγική και συνολικός σχεδιασμός που θα αντιμετωπίσει την πολυπλοκότητα των προβλημάτων σε συνδιασμό με την ανάδειξη και πλήρη αξιοποίηση των αρχαιολογικών ευρημάτων.

Σήμερα οι αρχαιολογικοί χώροι κείτονται ανόργανα στον σύγχρονο αστικό ιστό, θραύσματα του ιστού της αρχαίας πόλης, απομονωμένοι από το περιβάλλον τους. Συνέπεια δε της μη συστηματοποιημένης ανασκαφικής έρευνας είναι πιθανότατα το γεγονός ότι ακόμα δεν έχει συνταχθεί ένας πλήρης αρχαιολογικός χάρτης της πόλης και δεν επιχειρήθηκε, μέχρι σήμερα, ερμηνεία ικανοποιητική των αρχαιοτήτων.

Παρόλα αυτά τόσο οι αρχαιολογικοί χώροι, όσο και τα βυζαντινά και οθωμανικά μνημεία αναπτύσσονται πάνω σε άξονες κάθετους προς την θάλασσα αποκαλύπτοντας έτσι τις αρχαίες διαδρομές, την οργάνωση και την εξέλιξη του ιστού της πόλης μέσα στους αιώνες. Από τις πρώτες φορές που επιχειρήθηκε και συζητήθηκε η ανάδειξη αρχαιολογικών αξόνων ως δίκτυα δημόσιων ανοικτών χώρων ήταν το 1997 κατά την διάρκεια της προετοιμασίας της Θεσσαλονίκης ως Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης. Ο ΟΠΠΕΘ '97 ανέθεσε μελέτες τριών στρατηγικών αρχαιολογικών αξόνων (ανατολικός, κεντρικός και δυτικός) και παράλληλα προκήρυξε διεθνή αρχιτεκτονικό διαγωνισμό για τον άξονα της Αριστοτέλους (κεντρικός). Πρόκειται για κάθετες αναπτύξεις που προσπαθούν να άρουν το "γραμμικό" χαρακτήρα της πόλης και να επαναφέρουν στο προσκήνιο την ιδιάζουσα τοπογραφική της ιδιαιτερότητα.

Ανασχεδιασμός του Μνημειακού Άξονα της Αριστοτέλους: Γενικό Σχέδιο και Πάρκο Αρχαίας Αγοράς (Διεθνής Διαγωνισμός ΟΠΠΕΘ'97- Α' Βραβείο: Νίκηφορίδης, Κούμο, Ταράνι)

Σύμφωνα με το σκεπτικό της μελέτης, η σημερινή δυναμική του "Άξονα" μπορεί να βασιστεί στην πολυμορφία, την πολυληπτικότητα και την έντονη στρωματογραφία του. Η προβληματική αυτή οδήγησε σε σχεδιαστικές επεμβάσεις που δίνουν έμφαση στη διαστρωμάτωση και τα επάλληλα επίπεδα της πόλης, έτσι ώστε να είναι αμφότερα αναγνώσιμα, να συνυπάρχουν και να συντεθούν στην δημιουργία ενός σύγχρονου αστικού πλέγματος δημόσιων χώρων για την πόλη.

Με σχεδιαστικό εργαλείο τον τετραγωνικό κάνναβο - που παραπέμπει στον ανασκαφικό - η πρόταση προσπαθεί να ενεργοποιήσει, σε όλο το μήκος του άξονα, έναν πολύτιμο ιστό από λεπτές περιβαλλοντικές αναφορές και αστικές αρμονίες που διατηρούν βαθιές αντηχήσεις στη συλλογική μνήμη, έτσι ώστε να αναδειχθεί ο ρόλος του ως κεντρικός δημόσιος τόπος της πόλης.

Ο Ανατολικός άξονας ακολουθεί το ανατολικό τείχος της πόλης θραύσματα του οποίου έχουν έρθει στο φως στους ακάηλυτους χώρους των κτιρίων της Τράπεζας Πειραιώς και της Πολεοδομίας Θεσσαλονίκης, ενώ στο τμήμα πάνω από την Εγνατία τμήμα του τείχους έχει ενσωματωθεί σε πάρκο. Στον άξονα αυτό βρίσκεται ο Λευκός Πύργος, ο Ι.Ν Νέας Παναγίας, ο Ι.Ν. Αγίου Αντωνίου, ο αρχαιολογικός χώρος των ανακτόρων του Γαληρίου, ο Ι.Ν. Υπαπαντής, ο Ι.Ν. Παναγούδας και το Ναϊδριο του Σωτήρα, ο Ι.Ν. Αγίου Παντελεήμονα και η Ροτόντα με τον περιβάλλοντα χώρο της.

Ο Κεντρικός Άξονας (ο Άξονας της οδού Αριστοτέλους) διαμορφώθηκε από την εφαρμογή του σχεδίου Εμπράρ και για το λόγο αυτό είναι ο μοναδικός που παρουσιάζει μορφολογική και αντιληπτική ομοιογένεια, στο τμήμα μεταξύ θάλασσας και Εγνατίας οδού. Περιλαμβάνει την οδό Αριστοτέλους με τις δύο πλατείες στο ύψος της Εγνατίας και στην παραλία, την Πλατεία Δικαστηρίων με τον Ι.Ν. Παναγίας Χαλκίων και τα λουτρά Μπέη - Χαμάμ, τον αρχαιολογικό χώρο της Ρωμαϊκής Αγοράς, τον Ι.Ν. Αγίου Δημητρίου και στο βορειότερο άκρο του καταλήγει στον Ι.Ν. Προφήτη Ηλία. Στο ύψος της Εγνατίας και εκατέρωθεν της Αριστοτέλους βρίσκονται οι παραδοσιακές αγορές Βηθήλη και Βατικιώτη και παρακάτω τα λουλουδάδικα με τα λουτρά Παράδεισος, σε μία εντυπωσιακή συνέχεια χρήσεων γης και λειτουργιών στη διάρκεια των αιώνων.

Όλα τα γεγονότα γύρω από την πραγματοποίηση του "Μνημειακού Άξονα της Αριστοτέλους", οι ανατροπές του αρχικού του σχεδίου από τον Hebrard, υποδηλώνουν με σαφήνεια το "πρόβλημα" των ιστορικών πόλεων, με τα πολυληπτά επίπεδα ανάπτυξης, όπου το παλιό αποκαλύπτεται και αναιρεί τη δημιουργία του νέου. Η σημαντική συμβολική δύναμη του "Μνημειακού Άξονα της Αριστοτέλους" με την σημερινή ανοηκλήρωτη μορφή του και όλες τις ιστορικές και κοινωνικές φορτίσεις που προσέλαβε κατά το πέρασμα των χρόνων, βρίσκεται ακριβώς σε αυτό: στο γεγονός ότι καταγράφει την πολυμορφία και την ιστορική συνέχεια μιας πόλης φτιαγμένης από τα επάλληλα ιστορικά της τμήματα.

Κεντρικός άξονας - Πλατεία Αρχαίας Αγοράς
(Μελέτη: Δ. Σιμώνης, ανάθεση ΟΠΠΕΘ '97)

Ο Άξονας της Αριστοτέλους αποτελεί σήμερα μια διαδοχή δημόσιων ανοιχτών χώρων - τον μεγαλύτερο δημόσιο χώρο του κέντρου- από την παραλία έως την εκκλησία του Αγίου Δημητρίου, μια εγκάρσια τομή στην διαμήκη ανάπτυξη της πόλης, που αναδεικνύει την ενδιαφέρουσα τοπιογραφία της και ενοποιεί το ψηλότερο σημείο της με τη θάλασσα.

Με την προκήρυξη του διεθνούς αρχιτεκτονικού διαγωνισμού της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας ΟΠΠΕΘ '97, για την ανάπτυξη του Άξονα, τέθηκαν τα ζητήματα επέμβασης και μετασχηματισμού ενός κεντρικού δημόσιου χώρου, αλλά κι ενός τόπου που φέρει το βάρος της ιστορίας, είχαν τη δυνατότητα να αντιμετωπίσουν. Ο διεθνής αυτός διαγωνισμός, αποτέλεσε μια σημαντική εμπειρία για την πόλη, έδωσε πλούσιο υλικό και κατέθεσε τη διεθνή προβληματική μέσα από τις 100 συμμετοχές του από όλο τον κόσμο.

Δυτικός άξονας (Μελέτη: Α. Δήμικας, Δ. Δούμας, Ε. Αδαμογιάννης, ανάθεση ΟΠΠΕΘ '97).

Εκατέρωθεν του Κεντρικού Άξονα διαμορφώνονται δύο δευτερεύοντες άξονες που συγκεντρώνουν σημαντικά μνημεία της πόλης. Ανατολικά ο άξονας της οδού Αγίας Σοφίας περιλαμβάνει το πρώην Ελληνικό Προξενείο, την Μητρόπολη, τον Ι.Ν. Αγίας Σοφίας με την αντίστοιχη πλατεία και το Βαπτιστήριο του Αγίου Ιωάννη, την Αχειροποίητο με την αντίστοιχη πλατεία και το Σχολείο του Πικιώνη, ενώ βορειότερα στην οδό Κασσάνδρου βρίσκεται το Αθιατζά Ιμαρέτ. Δυτικά ο άξονας της οδού Βενιζέλη περιλαμβάνει τα Λαδάδικα, τον Ι.Ν. Αγίου Μηνά, το Μπεζεστένι, το Αθκαζάρ ή Χαμζά Μπέη τζαμί, το Καραβάν Σαράι (Δημαρχείο), τον αρχαιοθολογικό χώρο της Πλατείας Διοικητηρίου και το Διοικητήριο.

Τέλος ο **Δυτικός Άξονας** ακολουθεί το δυτικό τείχος της πόλης και περιλαμβάνει το Φρούριο Βαρδαρίου ή Τοπ Χανέ, την Πλατεία Δημοκρατίας, το Πασά Χαμάμ, τον Ι.Ν. Αγίων Αποστόλων και την κιστέρνα.